



Terje B. Englund  
**Špion, který přišel pozdě**  
Československá rozvědka v Norsku

PROSTOR





Terje B. Englund  
**Špion, který přišel pozdě**  
*Československá rozvědka v Norsku*

PROSTOR



Terje B. Englund  
**Špion, který přišel pozdě**  
Československá rozvědka v Norsku

*přeložila Zuzana Hlavičková*



PROSTOR | PRAHA | 2018

Originally published under the title  
**Spionen som kom for sent. Tsjekkoslovakisk etterretning i Norge**

© H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) AS, 2010  
Published in agreement with Oslo Literary Agency

Czech edition © PROSTOR, 2018  
Translation © Zuzana Hlavičková, 2018  
Cover picture © Aage Storløkken/Aktuell/SCANPIX

ISBN 978-80-7260-392-3



This translation has been published with the financial support of NORLA

## OBSAH

<i>Předmluva</i>	9
Praha, říjen 1989	11
Londýn, květen 1945	20
Varnsdorf, únor 1948	58
Oslo, únor 1956	63
Lipsko, březen 1957	100
Praha, březen 1962	153
Oslo, květen 1962	160
Varšava, duben 1971	200
Bratislava, květen 1973	207
Náchod, listopad 1989	246
Želechy, duben 2008	255
<i>Poznámky a zdroje</i>	272
<i>Literatura</i>	294
<i>Rejstřík osob</i>	296





## *Předmluva*

Tato knížka pojednává o činnosti I. správy SNB – rozvědky komunistického Československa – v Norsku. Špioni z bývalého kláštera křižovníků v Praze založili svou první rezidenturu na velvyslanectví v Oslo v roce 1956 a až do roku 1970, kdy byla politická zpravodajská činnost minimalizována, uskutečnili v Norsku řadu operací.

Československo patřilo ve skupině vazalských států Sovětského svazu spíše mezi ty menší. Přesto zde byl udržován překvapivě velký a agresivní zpravodajský aparát, který v době studené války mezi Východem a Západem aktivně přispíval ke špionážním operacím. V několika obdobích, kdy Polsko a NDR omezily své zpravodajské aktivity v Norsku, se StB stala přední oporou KGB v této zemi.

Plný rozsah činnosti československých špionů v Norsku asi nebude nikdy přesně znám. Existují však důkazy, že zprávy z rezidentury v Oslo byly několikrát předány přímo nejvyššímu vedení komunistického režimu a že se StB prokazatelně podařilo infiltrovat do norských tajných služeb. Další poznatky naznačují, že informace o důležitém špionovi zvaném „Head of Department“ – údajném agentu KGB, kterého norská bezpečnostní policie bezvysledně pronásledovala v polovině šedesátých let – mohou pocházet z jedné neúspěšné operace StB v Oslo.

Rámcem dějin StB v Norsku je životní příběh jednoho

z nejproduktivnějších agentů služby. Muži s krycím jménem JILEMSKÝ se v roce 1980 podařilo proniknout do nezávislého odborového svazu Solidarita v Polsku i do opozičního hnutí Charta 77 v Československu. Jen pád železné opony na podzim roku 1989 zabránil jeho vstupu do Norského helsinského výboru v Oslo. S komunistickými tajnými službami a jejich pracovníky se demokratická Česká republika pokusila vypořádat, ale co je spravedlivý trest pro agenta StB JILEMSKÉHO?

Kromě studia zhruba tří tisíc stránek z odtajněných dokumentů zpravodajských služeb, uložených v Praze a Bratislavě, a podkladů z norského archivu Dělnického hnutí, Muzea domácího odboje v Oslo, Norské bezpečnostní služby a Národního archivu v Oslo jsem vyzpovídal zdroje na Islandu, v Norsku, Polsku, Švédsku a v České republice.

Za pomoc při osvětlení temné kapitoly naší nedávné minulosti bych chtěl poděkovat zejména Petru Blažkovi, Fridthóru Eydalovi, Aleksandru Gleichgewichtovi, Eriku Jacobsenovi, Vladimíru Kosovi, Václavu Malému, Lucii Marii Nagyové, Jánu Ondriašovi, Karlu Pacnerovi, Anně Šabátové, Stanislavu Schottlovi a Prokopu Tomkovi.

*Terje B. Englund  
Praha, listopad 2009*

# PRAHA, ŘÍJEN 1989

*Kdo přijde pozdě, toho život potrestá.*

— MICHAEL S. GORBAČOV

Když Stanislav Dvořák dorazil na Václavské náměstí, Praha se už pomalu halila do podzimního šera. Dlouhé a teplé babí léto teď vystřídaly plískanice a chladná rána, přesto ale bylo náměstí v srdci hlavního města Československa stále plné lidí.

To se pětáctýřicetiletému muži výborně hodilo. Ne že by běžně budil pozornost – několik svědků ho později popsalo jako podivuhodně obyčejného. S dobráckým obličejem a krátkými světlými vlasy, mezi nimiž prosvítala pleš, trochu vyšší postavou, než byl průměr, s černým batohem a pružnou chůzí působil nejspíš jako sportovně vypadající intelektuál. V hemžícím se davu přestal být nervózní a téměř zapomněl na mírně nepříjemný pocit, že každý jeho krok pravděpodobně sleduje skupina tajných policistů StB.

Těsně předtím, než hodiny na střeše nově postavené budovy ČKD na dolním konci Václavského náměstí odbily pátou, si Dvořák stoupl před kavárnu v přízemí. S mužem, s nímž měl mít za pár minut schůzku, se nikdy dříve nesešel a netušil, jak vypadá. Jediné, co o něm věděl, bylo, že je relativně mladý, že je cizinec – pravděpodobně Nor –, že mluví česky a že na zádech bude mít černý kožený

batoh. Kromě toho věděl, že nadcházející setkání bude mít pro jeho další život rozhodující význam.

Za poslední půlrok se v životě Stanislava Dvořáka stalo mnoho zvláštních událostí. V dubnu a v květnu obdržel dopisy od svého polského přítele Aleksandra Gleichgewichta, o němž už řadu let neslyšel. Když v prosinci roku 1981 Jaruzelského režim vyhlásil výjimečný stav, byl „Olek“ Gleichgewicht jedním z několika tisíc aktivistů Solidarity, kteří byli okamžitě zatčeni. Po více než roce v internačním táboře byl mladý fyzik propuštěn, ale úřady v rodné Vratislavi nakonec Gleichgewichtovi natolik zkomplikovaly život, že se v roce 1984 rozhodl emigrovat do Norska.

Polský exulant měl pochopitelně dost zkušeností s konspiračními praktikami, než aby přes železnou oponu poslal něco důvěrného obyčejnou poštou. Proto v dopisech nestálo jediné slovo o tom, že by Gleichgewicht věděl o všech těch obtížích, které pravověrný komunistický režim Dvořákovii způsobil – o jeho pobytu ve vězení a častých vyhazovech ze škol, kde pracoval jako učitel, nebo o rozvodu, kvůli němuž se z rodinné chalupy v bohem zapomenuté vesnici v severních Čechách stalo jeho celoroční obydlí. Zpráva z Norska však byla naprosto jasná: jeho polští přátelé na svého spojence v nouzi nezapomněli!

Dvořák dlouho přemýšlel, jak by měl na Olekovy dopisy z Norska odpovědět, když se jednoho červnového dne u něj na chalupě objevila nečekaná návštěva. Přišel za ním neznámý Polák a předal mu pozdravy od společných přátel ve Vratislavi. Muž mu sdělil, že Československo za necelý měsíc navštíví Adam Michnik a další tři vůdci Solidarity, kteří se právě zúčastnili historických jednání s vládou premiéra Rakowského u kulatého stolu. Mohl by Dvořák dát

vědět svým starým známým v opozičním hnutí Charta 77 a domluvit tajnou schůzku, aniž by se o tom dozvěděla StB?

Stejně jako za starých časů samozřejmě souhlasil, že pomůže, ale z jemu neznámých důvodů se setkání polsko-československé opozice nakonec neuskutečnilo. Ani tentokrát však nemohl nepochopit nepřímý vzkaz. Po deseti letech, kdy miliony Poláků, z Říma neochvějně podporovaných polským rodákem papežem Janem Pavlem II., stále více tlačily na vládu, byl komunistický režim ve Varšavě nucen Solidaritu akceptovat a uspořádat alespoň částečně svobodné volby. A opatrná demokratizace v Polsku se nyní začínala doslova plížit přes Krkonoše do Československa.

Třetí pokus o kontakt byl nejpodivnější. V polovině září se najednou u jeho rodičů na sídlišti v Mladé Boleslavi, asi padesát kilometrů severně od Prahy, objevil jakýsi mladík. Po rychlém pozdravu předal obálku a řekl, že je pro Stanislava. Když Dvořák o necelý týden později dopis otevřel, našel jen kus papíru s krátkou zprávou, ručně psanou anonymním odesílatelem:

„Dobrý den! Vaši adresu jsem dostal od Oleka a rád bych mluvil s vámi. Pokud možné, zavolejte mi ve středu na telefonní číslo 32 96 764 (rodina Pokorný) v Praze (od 18.00 do 22.00). Doufám, že vy se ozvete. Na viděnou.“

Stanislav Dvořák okamžitě pochopil souvislost. Vzhledem k tomu, že nezareagoval na dva dopisy od Gleichgewichta, ujal se Olek iniciativy a poslal kurýra, který byl – soudě podle drobných gramatických chyb – cizinec. Taková vytrvalost se jednoduše nedala ignorovat.

Ve středu večer Stanislav Dvořák zavolal na uvedené číslo v Praze. Netrvalo dlouho a na druhém konci se ozval přátelský mužský hlas s cizím přízvukem. Ani teď se nepředstavil. Oba věděli, že se do telefonu nedá říct nic důležitého,

a proto Nor přešel rovnou k věci. Měl by Dvořák možnost setkat se s ním příští pondělí před budovou ČKD na Václavském náměstí? Hodilo by se mu to v 17 hodin?

Samozřejmě že se mu to hodilo. Jak by člověk v jeho zoufalé situaci mohl odmítnout pozvání opustit Československo a začít nový život v Norsku?

Neznámý Nor do telefonu řekl, že má vousy a že by si oba jako poznávací znamení měli vzít černý batoh. Stanislav Dvořák byl celý svůj život přesný až pedantský, a tak se cítil trochu nesvůj, když před ním pár minut po páté najednou stál usmívající se muž, kterého odhadoval asi na pětadvacet let, s batohem ze světlé kůže. Neodpovídal obvyklému obrazu, který Češi většinou mají o Norech jako o modrookých obrech se světlými vlasy. Ale kurýr z Norska zřejmě věděl, co dělá. Bez dalšího vysvětlování vzal Dvořáka pod paží a rozhodně zamířil směrem k Jungmannovu náměstí vzdálenému několik stovek metrů od budovy ČKD.

Volný stůl našli ve spartánském bistru ve vestibulu stanice metra Můstek. Česky hovořící cizinec se představil jako Audun Bakkerud, student sociologie na stipendijním pobytu na Univerzitě Karlově v Praze, a poté vytáhl poznámkový blok, kde měl různá jména a hesla. Zatímco očima těkal mezi poznámkovým blokem, Dvořákem a možnými podezřelými osobami u nejbližších stolů, pomalu tlumočil vzkaz od Aleksandra Gleichgewichta:

Za předpokladu, že si to Stanislav Dvořák přeje, je vše připraveno, aby mohl z Československa utéct. Prostřednictvím Norského helsinského výboru v Oslo, kde Gleichgewicht pracuje jako informační konzultant, byly o pronásledovaném Čechovi informovány norské orgány a vyjádřily

ochotu poskytnout mu politický azyl. Pokud jde o zaměstnání, Bakkerud uvedl, že organizace pro lidská práva v Oslo budou jistě chtít využít jeho služeb a znalostí k podpoře disidentského hnutí v Československu. Jinými slovy měl v Norsku zajištěnou práci.

Pokud by se Dvořák z nějakého důvodu chtěl raději usadit na evropském kontinentu, ani to by nebyl problém – přes své kontakty mohl Gleichgewicht zařídit azyl v jiných zemích západní Evropy. Bakkerud nečekal na odpověď, zaplatil za dvě kávy a vzal Čecha ven do soumraku.

Další hodinu bezcílně chodili ulicemi sem a tam – norský společník stále měnil směr, aby se zbavili možných pronásledovatelů – a diskutovali o tom, co by bylo pro Dvořáka nejlepší. Přestože mu nyní bylo pětáctýřicet let a mluvil slušně německy a anglicky, nikdy v západní Evropě nebyl a s výjimkou Oleka v Oslo neznal na druhé straně železné opony živou duši. Pozvání do Norska bylo jednoznačně jedinou reálnou příležitostí, jak se z Československa dostat. A teď to začínalo spěchat. Jen pár dní předtím ho znovu propustili, tentokrát z místa vychovatele v domově mládeže za Prahou.

Muži zakončili své setkání v kavárně v krásné secesní budově na náměstí Republiky. Teď už zbývalo jen rozhodnout, jak bude Dvořák se svými pomocníky v Oslo v budoucnu komunikovat. I na to však měl Bakkerud jasnou odpověď. Jakmile zařídí všechny praktické záležitosti, má Dvořák poslat panu Gleichgewichtovi do Oslo pohlednici. Datum, které na ní uvede, bude totožné s datem odjezdu a ve zdánlivě banálním textu bude informovat o trase cesty.

„Dnes odjíždíme na dovolenou do Katovic a potom budeme pokračovat dál,“ bude tedy znamenat, že vyráží do Norska přes Polsko a Švédsko.



Když se Stanislav Dvořák s Audunem Bakkerudem rozloučil, byla už tma, jaká mohla být jen ve velkoměstě východního bloku, kde se šetří elektrickým proudem. Jako poslední pozdrav norský student na jeden list svého bloku načmáral adresu a telefonní číslo norského velvyslanectví v Praze, vytrhl ho a podal Čechovi.

Schůzka byla pro oba jednoznačně úspěchem. Ještě po téměř dvaceti letech si Bakkerud stále pamatuje, jak se na Dvořákově tváři objevila úleva. Dvořákovi naopak imponovala Norova schopnost zorganizovat konspirační setkání. A právem. Ačkoli toho odpoledne v okolí budovy ČKD hlídkoval celý tým sledovačky StB, setkání kurýra z Norska a jeho českého kontaktu se jim zachytit nepodařilo.

Má-li poloha budovy velvyslanectví a její honosnost odrážet vztah cizího státu k hostitelské zemi, pak norské velvyslanectví v Praze na podzim roku 1989 jednoznačně naznačovalo, že úroveň vzájemných diplomatických styků je jen několik stupňů nad bodem mrazu. Okrová patricijská vila ve Střešovicích byla v meziválečných letech nepochybně pohodlným venkovským bydlením pro rodinu vyšší třídy, přinejmenším díky velké zahradě. Ale jako úřad pro zastupování západní země v československém hlavním městě bylo velvyslanectví neobyčejně skromné, a navíc beznadějně daleko od všech důležitých institucí.

Špatné vztahy byly v ostrém kontrastu s prvními poválečnými lety, kdy Norsko zřídilo své vyslanectví v hlavním městě Československa.

Společná zkušenost s nacistickou okupací, role relativně malých národů na mezinárodní scéně a rozšířená, ale jak se později ukázalo, naivní touha zůstat mimo vznikající blokovou politiku, se staly základem pro slibnou

spolupráci. V prvních poválečných letech byl aktivní přínos Bjørnstjerna Bjørnsona ke slovenské otázce v 19. století oslavován projevy a oficiálními akcemi, které se v den výročí narození básníka konaly v Oslo i v Praze. Nesmírně populární československý ministr zahraničí Jan Masaryk přijel do Norska představit svou vlast jako „most mezi Východem a Západem“, návštěva generálního tajemníka OSN Trygveho Liea v Praze byla rozsáhle medializována a mnozí si připomínali spolupráci prezidenta Edvarda Beneše s předsedou norského parlamentu C. J. Hambroem v Lize národů v meziválečném období.

Bilaterální romantika však rychle skončila, když se v únoru 1948 v Praze chopili moci komunisté. Zánik demokratického Československa, morbidně zdůrazněný nevysvětlitelnou sebevraždou ministra zahraničí Masaryka několik týdnů po převratu, byl spolu s paktem přátelství, který Moskva vnutila Finsku, klíčový pro rozhodnutí norského premiéra Einara Gerhardsena a levého křídla sociálnědemokratické Dělnické strany, aby o rok později podpořili vstup Norska do NATO. Vztah k Československu nezlepšilo ani dlouhé otálení nového komunistického režimu, než se rozhodl dát norskému koncernu Mustad náhradu za znárodněnou továrnu v severních Čechách.

Po čtyřiceti letech, kdy obě země stály proti sobě ve studené válce – v části tohoto období Norsko zavřelo ambasádu v Praze na protest proti „nediplomatické činnosti“ Československa v Oslo – a po nespočtu politických střetů neviděl ani jeden z obou států důvod pro předstírání srdečných vztahů.

Skromné velvyslanectví v ulici Na Ořechovce se však mohlo pochlubit jedním neoficiálním rekordem: během rutinní kontroly na podzim 1987 technici z bezpečnostního

štábu norských ozbrojených sil odhalili víc odposlouchávacích zařízení ukrytých ve zdech, než kdy bylo nalezeno ve kterémkoli jiném norském velvyslanectví za železnou oponou. Československý velvyslanec v Oslo Vladimír Žižka byl přirozeně povolán na kobereček na ministerstvo zahraničních věcí na náměstí 7. června v Oslo, aby hrubé porušení Vídeňské úmluvy vysvětlil. Jeho reakce zcela odrážela politickou stagnaci bývalého vedení Československa: jde o jasnou provokaci ze strany CIA, podal vysvětlení vyslanec Husákova režimu v Oslo.

Proto není divu, že když Stanislav Dvořák čtyři dny po setkání s Bakkerudem přišel žádat o vízum do Norska, tajemník norského velvyslanectví Tore Nedrebø učinil určitá opatření. Místo toho, aby českého občana přijal v prostorách velvyslanectví, poznamenal mladý diplomat německy, že je venku krásné podzimní počasí, a uvedl Dvořáka rovnou do zahrady, kde byla možnost odposlechů mnohem menší.

Na základě důvěrného rozhovoru s Bakkerudem, který proběhl ve stejné zahradě o několik týdnů dříve, byl Nedrebø o politicky pronásledovaném Čechovi důkladně informován, takže diplomat mohl představit finální bojový plán:

Jakmile Stanislav Dvořák podá žádost, bude mu zaručen vstup do Norska a bez problémů jistě proběhne i udělení politického azylu. Musí si dát pozor na dvě věci: vzhledem k tomu, že Nedrebø nemohl úplně vyloučit, že některá z místních sil na velvyslanectví nespolupracuje s StB (o třicet let dříve stejnou metodu s úspěchem použila norská bezpečnostní policie na velvyslanectví Československa v Oslo), musí Dvořák pečlivě zvážit, jaké jméno uvede jako svůj kontakt v Norsku. A přinejmenším stejně důležité bylo, aby si obstaral dokumenty, osvědčení a reference,

které by mohly potvrdit jeho životní příběh. Bakkerud také zdůraznil, že si ho budou chtít úřady Norska a možná i jiných zemí důkladně prověřit.

Mladý diplomat hovořil pod švestkami v sadu velvyslanectví stručně a věcně. Když Dvořák naznačil, že nedávno dostal výpověď z práce, a proto má velké finanční problémy, nezareagoval Nedrebø přímo, ale místo toho řekl, že tuto otázku Čech jistě projednal s Bakkerudem. Pokud se Dvořákovi podaří vyřešit praktické záležitosti, uzavřel tajemník velvyslanectví, může očekávat, že do konce listopadu bude žít ve svobodné zemi. *Auf Wiedersehen!*

Samozřejmě mu pomohou, aby mohl cestu uskutečnit. Jeho přátelé měli už téměř čtyřicetileté zkušenosti s vysíláním lidí na Západ a situaci v Oslo znali jako svoje boty. Za pár týdnů přes železnou oponu přeletěla pohlednice s banálním pozdravem z dovolené. První část cesty agenta StB JILEMSKÉHO do Norska právě začala.